

SLÄKT-FÖRENINGSG-NTT

ESKEKÄRR-TOMASBOLSSLÄKTENS PÅ DAL SLÄKTFÖRENING

Grundad 1948

Meddelande nr 36

December 2015

Ansvarig utgivare och redaktör: Anders Klevmarken

www.et-slaktforening.se

Ordförandens ruta

Både släktföreningen och vi medlemmar har åter blivit ett år äldre. Om ett par år blir föreningen 70 år, vilket måste anses vara en aktningsvärd ålder för en släktförening. Inte desto mindre gäller det för styrelse och medlemmar att se till att föreningen ändå är ung och vital! Vi har i år haft ett lyckat mellanårsmöte i Åmål i samband med ostindiefararen Götheborgs besök i somras (se mer om det nedan), och nu arbetar styrelsen med programmet för nästa **sommars treårsmöte**. Det kommer att äga rum helgen **den 6-7 augusti** i trakterna av Åmål, Tösse och Ånimskog. Reservera redan nu dessa datum! Mera information kommer att komma under våren.

Under det gångna året har styrelsen haft glädjen att anta *Mats Erixon, Grängesberg*, som medlem. Vi hälsar honom hjärtligt välkommen i föreningen!

Några medlemmar vet vi har avlidit: *Arne Blomquist* (2013) och *Åke Holmgård* (2014). Vi saknar dem i vår krets. Föreningen har nu 129 medlemmar. Till 11 av dem saknar vi emellertid aktuell adress¹. **Tyvärr får styrelsen inte alltid veta om en medlem byter bostadsadress eller avlider. Jag vill därför uppmana medlemmar och anhöriga till medlemmar att hålla styrelsen underrättad om detta. Vi vill också gärna få aktuell e-postadress till dem som ännu inte lämnat en sådan, samt givetvis ett meddelande när någon byter e-postadress.**

Förutom en serie bilder från årets mellanårsmöte innehåller detta nummer av Släktföreningsnytt två bidrag från Gunilla Kvarnström. Dels ger hon några glimtar från livet

---

¹ Det gäller: *Anna-Greta Alfredsson*, Alingsås; *My Aloander*, Vänersborg; *Ingrid Bohlin*, Kungälv; *Gun Dahlgren*, Lidingö; *Ingegerd Engdahl*, Västra Frölunda; *Bengt G. Gillis-Eriksson*, Partille; *Lars Gohde*, Kristinehamn; *Jören Hällström*, Halmstad; *Arne Johansson*, Arvika; *Jan-Olov Johansson*, Åmotfors; och *Torsten Petré*, Stockholm.

kring Klevmarken när Gunilla var barn, och dels berättar hon om Orre-Bryngel. Avslutningsvis får vi en beskrivning av julen i Tösse vid början av 1900-talet, som min far Nils Klevmarken mindes den. Förhoppningsvis kommer det att bli trevlig helgläsning.

Jag vill till slut önska er alla ett Gott Nytt År 2016 och hoppas att vi kommer att ses på sommarens släktmöte!

Anders Klevmarken

Mellanårsmöte: Ostindiefararen och Swedbanks konstsamling

Den 20 juli träffades 35 föreningsmedlemmar på kajen vid Ostindiefararen Göteborg i Åmåls djuphamn och ställde sig i kön för att komma ombord på fartyget. Som sista hamn på sin Vänertur hade det angjort Åmål dagen innan och utväxlat salut med Tössbo karolinerkompani. Den tidstroga kopian av det ursprungliga fartyget Göteborg, som förliste i inloppet till staden Göteborg efter en seglats till Kina, var en imponerande syn, som drog en stor publik. Sällan har Åmål haft så många besökare på en gång. Ombord på fartyget kunde vi gå runt och beundra tackel och tåg, navigationsutrustningen och mässen på kanondäck.

Göteborg under segel

Göteborg i Åmåls djuphamn (Foto Ulf Callert)

Kö för att komma ombord

Foto Ulf Callert

Birgitta Tunelli och Mats Erixon

Foto A.K.

Foto A.K.

Foto Ulf Callert

Ingegerd och Sune Strutz samt Rune Kvarnström

Foto Ulf Callert

Kanondäck

Foto A.K.

Huvuddäck

Foto A.K.

Harriet och Gunnar Pedersson m fl i samspråk med en guide

Foto A.K.

Efter besöket på Götheborg samlades vi kring reserverade långbord på Stadshotellet för lunch och trevlig samvaro. Därefter gick vi tvärs över gatan till konsthallen, där åmålskonstnären Lars-Erik Ohlsson mötte oss för att berätta om konstnärerna som bidragit till Swedbanks konstsamling och om deras verk. Banken har en samling konstverk, vilka utförts av konstnärer med anknytning till Åmål. Där finns kända konstnärer representerade som Otto Hesselbom, Axel Chenon (se bild) och Johnny Millar, men även mindre kända. Swedbank har efter byte av lokal i Åmål inte längre plats för konstverken utan har deponerat dem hos Åmåls kommun så Åmålsborna även fortsättningsvis ska kunna få se dem.

Axel Chenon: Kyrkogatan i Åmål

Lars-Erik Ohlsson höll ett inspirerande föredrag i vilket han, ibland med roliga anekdoter, berättade om konstnärerna av vilka han personligen kände flera.

Lars-Erik Ohlsson berättar om Swedbanks konst

Foto Ulf Callert

Foto A.K.

I konsthallen

Foto A.K.

Foto A.K.

Efter besöket i konsthallen skildes vi åt och var och en gavs tillfälle att själv besöka alla de andra evenemang som erbjöds i Åmål med anledning av Ostindiefararen Götheborgs besök. Nästa släkträff blir treårsmötet sommaren 2016.

A. K.

Några reflektioner

av
Gunilla Kvarnström

"Turist", svenska turistföreningens tidning, nummer 5, 2015 har ett reportage under rubriken Skogslycka: "Rofylld vandring i Tresticklan". Reportaget är skrivet av Gunnar Andersson. Tresticklan är en av Sveriges nationalparker. Den består av ett område på 30 kvadratkilometer och det är det största sammanhängande väglösa skogsområdet i södra Sverige. Nationalparken gränsar till Klevmarken. På släktmötet 2013 så åkte vi en bit utefter den södra gränsen när vi åkte från Dalarna till Norge.

Gunnar Andersson skriver bland annat om torparna som levde här och de hade ju samma

levnadsförhållanden som vår släkt: "Man samlade allt som var ätbart, slog hö på kärren och repade löv från träden till foder för djuren. Man jagade de ynka villebråd som ännu passerade och fiskade i sjöarna. Familjerna var stora och kreaturen betade fritt i skogen som dessutom nyttjades till att framställa kol och tjära."

Jag tror ju inte att man repade löven, det verkar väldigt opraktiskt. När vi samlade löv till foder så tog vi hela småträdet och ställde in på loftet i uthuset för att torka eller band samman grenar och hängde upp på tork.

Kynne (korna) gick fortfarande på skogen när jag var barn. Fiskade gjorde vi också mycket. Vi metade och kastade. Man lade inte ut nät, det ansågs inte som fiske, men man lade ut ryssja på våren till gädda. Sen var det detta med fiskelycka. En del hade, andra inte. Denna historien har jag hört berättas: Karl på Kashögen (Strutz) och Johan i Nerstuga (Olsson) var och fiskade i Mörtetjärn. Johan drog upp den ena fisken efter den andra. Karl fick inget napp. Då bytte de plats, eftersom det verkade som att det var mer fisk där Johan stod. Johan fortsatte dra upp fisk, men för Karl var det lika magert som tidigare.

Gunnar Andersson fortsätter: " På den tiden färdades folk till fots. Skogens stigar var så många fler och dagens karta skvallrar ännu om två, som inte terrängmarkerats med nationalparkens besynnerliga tygband"

Ja, man färdades mycket till fots, även i min barndom. Det var en del av vardagen. Finns det en skillnad på att vandra och att gå? För mig gör det det. Vandring känns mer som en avkoppling, går gör man för att man har ett ärende, även om naturupplevelsen blir densamma. Här följer några berättelser och händelser om att färdas till fots.

En dag när Gudrun (Foss) och jag vandrade runt i skogarna så mötte vi Elis på Sörsäter när vi var vid Åsane. Han var då på väg hem till Sörsäter, kanske hade han varit och hälsat på Anton på Holmvattnet. Mellan Holmvattnet och Sörsäter är det nästan en mil fågelvägen och mycket längre gångvägen med alla backar upp och ner och stigar som slingrar sig. Åsane ligger ungefär på halva vägen. Detta var någon gång på 1960-talet.

Under min barndom så arbetade många i skogen. Morbror Georg (Strutz) råkade en gång få ett träd över sig som krossade knäet. Han fick då gå hem för att få hjälp, det var ungefär 1 km. Det är tur att kroppen har ett försvar som gör att vi slipper känna den verkliga smärtan strax efter en skada.

När Gudrun började på realskolan så hade hon inte rätt till skolskjuts. Hon åkte då med skolbussen från Bräckelund, och var tvungen att gå ner till Nössemarksvägen när det inte gick att cykla, en sträcka på 6 km. Sen var det lika långt hem på eftermiddagen. En dag i september när hon cyklade hem såg hon 17 älgar. När älgjakten började några veckor senare var älgarna någon annanstans för jägarna fick ingen älg det året.

Som jag skrev tidigare så fiskade vi mycket. Jag har mest fiskat i Mörtetjärn och Främstetjärn, men det fanns flera fisketurer som man gick. Ibland gick man den kortare vägen ner till Främstetjärn och de andra tjärnen åt det hållet, ibland den längre mot Tresticklan till Lågen, Gäddetjärn och Korsvattnet. En tur gick mer västerut till Heråtjärnet, Pigetjärn och Marretjärn. I Heråtjärnet fick man sällan napp, men när det någon gång hände så var fisken stor. Det visade sig sedan att Heråtjärn var för surt för att fisken skulle kunna fortplanta sig, det var därför det inte fanns någon småfisk. Detta var innan man börjat att kalka. Per Erik

(Kvarnström) längtade när han var barn efter att han skulle bli så stor att han orkade gå till Tresticklan. När han väl blev så stor så fanns det nästan ingen fisk kvar på grund av försurningen. Det fanns också en tur där de brukade övernatta. Pappa (Rune Kvarnström) var med en gång, då gick de till mången tjärn och övernattade på Orshöjden, det var vackert, men på morgonen regnade det minns han.

Den sommaren min morfar (Per Andersson) var 17 år arbetade han i Fredrikstad i Norge, så här berättar han:" På hösten reste jag och A.M Strutz hem igen. Jag lika fattig. som när jag reste, han åtskilligt rikare, för han arbetade på ett tegelverk. Han tjäna 5 kr dagen, men det var för tungt arbete för mig. Men vi var lika snåla när vi reste hem. För då gick vi från Kornsjö om Dals Högen över fjällen hem och bar våra kappsäckar på ryggen. Jag minns så väl att jag kom hem klockan 4 på morgon och far kom och öppnade dörren. Jag sade att nu är jag här igen lika fattig som när jag reste. Då sade han att det gör det samma, bara jag är hemma igen." Från Dals Högen till Nedkasene som var morfars hem, är det en knapp mil fågelvägen.

Mamma har berättat att min morfars pappa Anders Johannesson född 1841 var över 80 år när han gick från Billingsfors till Ed. Den sträckan är 2 mil fågelvägen. Jag tror att han gick vidare till Klevmarken samma dag, efter att ha vilat i Ed.

Anders Johannesson med sin andra hustru och morfars halvsyskon

---

Orre-Bryngel, Bryngel Halvarsson (1798-1884)

av

Gunilla Kvarnström

På släktmötet 2013 besökte vi Dalarne i Klevmarken. Jag berättade då lite om Orre-Bryngel som är född och uppväxt på Dalarne. Jag har också fått frågan om jag kunde skriva till Släktförenings-Nytt om honom. Det har skrivits en hel del redan, både av dem som har träffat honom och berättelser som har tecknats ner senare. Orre-Bryngel har också en egen monter på

apoteksmuséet på Fredriksten i Halden.

Dalarne som det såg ut när Gudrun och jag vandrade runt i Klevmarksskogarna på 1960-talet.

Orre-Bryngel var en mångsysslare, mest känd som smed och botare. Hans farfar var Bastedalsgubben, Bryngel Persson, också han botare. Tillnamnet Orre fick Bryngel då han gifte sig och flyttade till hustruns hem, torpet Orre eller Orrud.

Orre-Bryngel hade ovanliga kläder, getskinnsbyxor som han sytt själv och en mössa av lomskinn, med lommens huvud och vingar kvar. För många år sedan (någon gång på 1960-70-talet) när Margit Linder bodde i stugan nedanför Oppstugan såg hon en dag en man gå förbi utanför, han var så egendomligt klädd. När hon beskrev honom så verkade det som om hon hade sett Orre-Bryngel.

På 1980-talet såg jag på TV en tavla, vilken föreställde en man som var klädd som Orre-Bryngel, med lom-mössa och allt. Konstnären bodde i Jokkmokk. Jag ringde henne och frågade var hon hade hittat motivet. Hon förklarade att hon hade målat en samisk nåjd. Hmm. Varför gick Orre-Bryngel klädd som en samisk nåjd? Kan det ha att göra med att han var botare, eller var det ett vanligt gammaldags sätt att klä sig? På Ajtte, svenskt fjäll- och samemuseum, finns en utställd docka klädd på samma vis.

Jag har också några egna upplevelser med Orre-Bryngel. Den första gången jag mediterade, någon gång 1989-90, så var det en så kallad ledd meditation. Vi var en grupp, vi skulle blunda och en kvinna berättade vad vi skulle göra. Vi skulle i våra tankar gå upp på ett berg och därifrån flyga någonstans. Där skulle vi möta någon och prata med den och innan vi skiljdes be om en gåva. Jag flög och landade framför Bastedalen. Där gick jag in och satte mig. Huset var tomt. Efter en stund hörde jag någon komma in. När jag fick syn på personen förstod jag på klädseln att det var Orre-Bryngel. Vi pratade en stund, jag minns inte om vad, men när det

var dags att ge sig tillbaka bad jag om gåvan och den minns jag. Han höll fram sin hand, i handen brann det en låga och i lågan flög det en korp.

En gång när jag varit ute och hängt tvätt så fick jag en ramsa i huvudet. Jag uppfattade det som att den kom från Orre-Bryngel. Det var en blodstoppar-ramsa. I Norrland är det vanligt med blodstoppare. Förr fanns det ofta en i varje familj. För att stoppa blödningen brukar man läsa en ramsa. Jag har, efter att jag fick min, läst många dokumenterade ramsor. Ingen är lik den jag fick.

I "Kloka gubbar och gummor i Dalsland" av Ritwa Herrjulfsdotter Andersson kan man läsa bland annat detta om Orre-Bryngel: "Han kunde också stoppa blodflöde även om det tycks ha tagit psykiskt på hans krafter. Karl Magnusson, född 1863 i Dals Ed, berättar om blodstämning: Orre-Bryngel stämde blod på mor till Fredrik i Nyböle. Hon hade svår blödning som inte ville sluta. Hon blev så utmattad att hon var nära att dö. Då skickade hennes gubbe, pigan upp till Orre-Bryngel med bud att han skulle hjälpa den sjuka. - "Det är det värsta de ber mig om," svarade Orre-Bryngel, "men för att hjälpa en människa ska jag göra det. Har du något med som tillhör henne?" Pigan hade ett huvudkläde. Detta tog Orre-Bryngel och höll en stund i händerna. Så lämnade han tillbaka huvudklädet och sa: "Nu kan du gå hem, nu tänker jag att det är bra." När pigan kom hem hade blödningen upphört och hennes matmor blev frisk."

Några år efter att jag fått min "ramsa", använde jag den för första gången. Min son hade opererat en tå och det ville inte sluta blöda. Till slut sa sköterskan:

- "Nej, nu får mamma stå här och hålla. Jag kommer tillbaka om en stund."

Jag stod och tryckte över såret och kom plötsligt på att jag fått den där ramsan. Jag läste den inne i huvudet. Min son sa:

- "Mamma, vad gjorde du nu?"

Han hade känt något, och det slutade också att blöda.

Jag "lärde känna" Orre-Bryngel när jag läste om honom i Johannes Klevenmarks häfte "Profiler ur Klefmarkssläkten II". Släktföreningen har givit ut hans häften på nytt med titeln: "Klevmarkssläkten, muntlig tradition". Om du vill läsa mer om Orre-Bryngel så finns det som sagt i "Kloka gubbar och gummor i Dalsland". I Algot Gustavssons "Gränsbygd" finns också mycket att läsa.

Julen i Tösse vid början av 1900-talet.

Brev till Maria Klevmarken från hennes farfar Nils Klevmarken²

Saltsjöbaden den 23/11 1985

Kära Maria!

Jag skall försöka besvara dina frågor om hur vi firade jul när jag var barn. Tyvärr är det så att när jag söker att minnas hur det var i mitt barndomshem, så märker jag att det är många, alltför många, detaljer som fallit bort ur minnet, men jag skall försöka göra så gott jag kan.

Om vi skall börja med fråga ett, julen. Förberedelsernas största arbete var nog slakten. Vi hade förutom jordbruk även mejeri och affär. I mejeriet framställdes ost och vasslen som blir över när man skiljt ostmassan från mjölken användes dels till tillverkning av mesost (vi sa sannost (sandost)), dels till att föda upp grisar med. Således hade vi julgris att slakta. Det kom ett par gubbar som stack grisen med en kniv och ur såret sprutade blodet, som fångades upp i en bunke allt under det att man vispade blodet kraftigt för att det ej skulle levra sig. Blodet användes vid bakning av blodpalt och till blodpudding eller handpalt. Man tog med handen upp en handfull smet och kastade i kokande vatten. Dessa ”bollar” stektes i smör och åts med lingonsylt till, smakade mycket gott! Givetvis bakades till jul. Vörtlimpa och rågakakor, limpor som kryddades med sirap, pomerans, anis och fänkål, samt hårt bröd som kavlades mycket tunt och stektes i flamugn (vi sa ´ steka bröd, ej grädda).

Lucia firades i hemmet. Man väcktes på morgonen av Lucia vitklädd och med en ljuskrona av lingonris och tända ljus på huvudet. Hon bar en kaffebricka och bjöd på kaffe och lussekatter, särskilda lussebröd med russin i. Jag tror att de bakades på så sätt att man rullade två länder av degen och lade dem i kors och plattade till dem på mitten så att de formades till en fyrkant med en krusidull i vardera hörnet, men det kan du få bättre beskrivet om Du vid tillfälle frågar min syster Karin³, hon är expert på bakning som Du vet. Det förekom även att man besökte någon granne och bjöd på medfört kaffe och lussebröd. Luciafirandet hörde hemmet till och firades i västra Sverige. Så småningom har seden spridit sig till hela landet. Anledningen härtill är att Stockholms-Tidningen (en stor dagstidning, nu nedlagd) anordnade Luciaval och Luciatåg genom Stockholm då Lucia åkte i kortege med häst och vagn. Det var 1929 om jag rätt kommer ihåg, kanske 1927, året spelar ju inte så stor roll, men Luciatåget återkom varje år och numera firas Lucia överallt på kontor, skolor, på restauranter och i olika föreningar som t ex Dalslands Gille i Stockholm, som på mitt förslag firar Lucia sedan 1928.⁴ Jag tycker nog att Luciafirandet har urartat. Våra förfäder ansåg att årets längsta natt inföll vid Lucia och

---

² Texten har kortats något jämfört med originalbrevet och några stycken har flyttats för att bättre passa i tidsordning. Några mindre språkliga ändringar har också gjorts. /A.K.

³ Karin Fessé, född Nilsson, drev bageriet Ringen i Ålsten, Stockholm

⁴ Nils Klevmarken var under lång tid ordförande i Dalslands Gille, Stockholm

det var sed att vaka in den vitklädda jungfrun med ljuskronan, bilden av den försvinnande solen som visade sig i vintermorgonens mörker, ett budskap om vår och sommarvärme. Selma Lagerlöf finner uttryck för detta då hon skriver om Lucia: ”Jag ville väl önska att hon aldrig måtte upphöra att visa sig på gårdarna. Ty hon är ljuset som betvingar mörkret, hon är legenden som övervinner glömskan, hon är hjärtevärmens som gör förfrusna nejder tilldragande och soliga mitt i vintern.”

En utländsk resande på 1700-talet som rese i vårt västra landskap berättar att natten till den 13de december lyste ljus i alla boningar, hur enkel och fattig stugan än var begicks lussebiten. De fattigaste var tvungna att gå med tiggargraven för att få ihop till lussebiten och de besuttna visade större barmhärtighet än annars under året. Visthusbodarna var också fyllda efter den avslutade julslakten. Säkert är att Luciafirandet har mycket gamla anor. Det heter i en beskrivning från början av 1800-talet att Lucia brukade gestaltas av gårdens fagraste tärna. En värmländsk sägen mäter att Lucia under en svår hungersnödsnatt uppenbarat sig med ett skepp fullastat med livsmedel varmed hon bistått de nödlidande. Hos Selma Lagerlöf kan Du läsa om den legenden som hon har vidareutvecklat i sin berättelse. Fråga på biblioteket, jag tror att boken heter Legender.⁵ Kanske finns den i fader Anders bokhylla.

Julafton var dopp i gryta höjdpunkten. Du vet att vi bodde i affärshuset mitt emot kyrkan i Tösse. Huset har under senare år tillbyggt. I min barndom var det äldre affärshuset av trä sammanbyggt med stenhuset. I det äldre huset hade vi kök och matrum. När det dukades till dopp var kök och matrum städade och allt var blankat och fint. En stor järngryta stod på spisen fylld med spad att doppa i. I matrummet stod ett matbord med skivor ilagda (samma bord som Du sett hos Kerstin⁶) på vilket maten dukades upp. I ena änden tronade ett grishuvud med äpple i trynet, i den andra en stor skinka, vidare fanns givetvis bröd, vörtlimpa, rågkakor, hårt rågbröd, en 2 kg ost, smör, julkorv, potatiskorv (korv i vilken ingick potatis) kalvsylta, pressylta, kokta grisfötter till vilka åts rödbetor, revbenspjäll, äppelmos, kokt salt kött och kokt potatis, jag kan ej minnas att sill förekom, kanske ansjovis, kokta katrinplommon hörde till. Dryck bestod av brännvin och juldricka på kagge. Det var en mörk kraftig svagdricka, kanske förekom pilsner även. Vi vandrade mellan matbordet och doppgrytan och åt stående eller hoppade upp och satte oss på diskbänken.

När doppet begynte var det en högtidlig stund. Innan supen togs höll far⁷ ett tal vari han vände sig till alla med några ord med tack för gott arbete under året och slutade med att önska oss God Jul och nu skulle alla utom de yngsta barnen delta i skålen. Han brukade säga att det var ingen glädje om inte alla ler. Bordsbön hade givetvis lästs och lästes oftast av någon av de yngsta. Vi var många som deltog i doppet, vi var tio barn, om alla var hemma, och dessutom flera anställda.

Bland förberedelserna glömde jag att nämna lutningen av lutfisken. Den kom från västkusten och såg ut som långa hårda stänger, som vi med vedsågen sågade upp i lämpliga stycken att

---

⁵ Troligen avses Selma Lagerlöfs ”Legenden om fru Lucia”.

⁶ Apotekare Kerstin Nilsson, Nils Klevmarkens syster. Bordet finns numera i vår ägo. /A.K.

⁷ Anders Nilsson

luta nere i källaren. Vattnet på fisken skulle bytas många gånger innan den var färdig för kokning. Jag vill minnas att den lades i blöt vid Annadagen.

Själva doppet av bröd var huvudsaken och till det uppblötta brödet åt vi skinka, grishuvud och sylta och korv. När man ätit allt det tyckte jag alltid att det smakade fantastiskt gott med kokt potatis och kokt salt kött och sist ostsmörgås på det gudomligt goda hårda rågbrödet, som man måste breda smör på försiktigt, det gick annars sönder i småbitar. Man tog smör och ost mellan två bitar. Att äta senap till skinkan förstod vi oss ej på, senap förekom ej.

Du ska tro Maria att eftermiddagen (vi doppade mitt på dagen) blev lång i väntan på julklappsutdelningen, som ägde rum först efter julkvällsmåltiden, som bestod av lutfisk och risgrynsgröt. Till fisken vankades förutom den vita såsen, skirat smör, seden att äta gröna ärter till julfisken kände vi ej till. När grötfatet kom på bordet var gröten täckt av ett lager kanel och socker. En mandel fanns förstås i gröten och det var spännande att se vem som fick den. Vi försökte oss även på att rimma till gröten.

Till sist samlades vi alla på hallen två trappor upp. En soffa bakom ett runt bord var belamrade med paket, dock skulle rum finnas för far att sitta mitt i soffan och på bordet plats för bibeln och psalmboken jämte två ljuskandelabrar. Elljus fick vi först 1918 då ledning från Trollhättan drogs genom landet. När far var färdig med julevangelium och andakten, då äntligen började utdelningen av alla klapparna. Far framhöll alltid att det inte var gåvans storlek utan fastmer givandets glädje som var värdefullast. Vi var många, det kunde vara ända upp till 20 personer. Vi barn hade tidigare, beväpnade med våra sparbössor, gått ner i affären och handlat. Det blev små billiga saker och som exempel brukade far få en cigarr och en ask tändstickor. Vi brukade få 5 öre om dagen, om vi lät bli att dricka kaffe. Du förstår Maria, slantarna var värda mycket mer dåför tiden, t.ex. kostade bakelser 5, 10 eller 15 öre allt beroende på storleken. Om Du jämför med nuvarande pris, kostar en bakelse ca 7 kr och då förstår Du hur mycket pengavärdet försämrats. Drängarna hade 50 öre kanske 1 kr om dagen plus mat och husrum, ett hembiträde (piga sa´ vi) kanske under en tia i månaden.

Bland julklapparna fanns alltid sagoböcker som t ex Sagoprinsen och Sagoprinsessan och Arosenius Kattresan, som jag fick före skolåldern och jag lärde mig den utantill och när det kom någon besökande lurade jag dem att jag kunde läsa.

Far som alltid var strängt upptagen hade sällan tid att syssla med oss barn och därför var det högtidsstunder när han om julen kunde läsa sagor för oss. Han uppskattade mycket att läsa poesi och han ville att jag skulle deklamera Viktor Rydbergs Tomten vid jularna, jag kunde den utantill.

Här måste jag återigen inpassa några ord om en sed vi hade. Vi fick julhögar. En julhöge bestod av en brödkaka och ovanpå den en hög av julbröd. Jag tror att degen bestod av rågsikt och exakt hur de olika bröden såg ut har jag glömt, men ett kallades julkuse och såg ut ungefär som lussekatterna och de var dekorerade med brödslingor ovanpå och vid gräddningen penslade med något som gjorde ytan vackert glänsande och det var säkert russin i dem. Jag kan ännu se framför mig hur matbordet såg ut med julhögarna utlagda, så som man brukade ställa ut mattallrikarna. Man fick själv bestämma hur och när man åt upp dem. Min

mor⁸ berättade att när hon var barn hände det att hon ej nändes äta upp alla kusar utan gömde några till dess de blev stenhårda och då blötte hon upp dem i svagdricka och åt dem sedan med god aptit. Svagdricka fick nog ofta ersätta mjölk på den tiden.

Ja, så småningom blev det tråkigt nog sängdags på julafton också. På juldagsmorgonen skulle först alla ljus tändas. Föreställ dig Maria huset där i Tösse i mörka juldagsmorgonen med ljus i alla fönster. Vi hade ljushållare gjorda av bräder med borrarade hål för Liljeholmens ljus, stora fina ljus, 2 st i små fönster och flera i breda fönster och i glasverandorna i trapphuset stod julgransljus i rad i fönstren. Oftast var det bror Gotthard⁹ som tände ljusen allt under det han sjöng ”Du klara sol går åter upp”; sjöng väl så gott han kunde, ingen av oss sjöng, vi kunde inte sjunga och kan fortfarande inte. Innan vi gick upp till kyrkan fick vi kall risgrynsgröt och varm mjölk, vilket vi tyckte smakade underbart gott. Eftersom alla ljusstakar var upptagna hade vi dricksglas fyllda med risgryn, som man kunde sticka ner ljusen i, detta för att lysa oss medan vi åt gröten. Kyrkan uppe på kullen lyste i mörkret, i fönstren stod ljushållare i form av en spetsig triangel och inne i kyrkan ljus överallt längs bänkraderna och givetvis på predikstol, altare och i ljuskronor. Någon uppvärmning fanns ej i kyrkan, man frös erbarmligen (senare installerades kaminer och då var det odrägligt för de som satt närmast dem). Det hände att vi hade fällar med att lägga över benen. Gamle prosten tog, när han kom till kyrkan, av sig pälsen och hängde den på klockaren och så kunde han ta på en uppvärmd päls när han skulle åka hem, och klockaren slapp frysa under gudstjänsten. Vi fick av far en slant till kollekten, oftast en femöring.

Återigen erinrar jag mig ytterligare en sed som jag vill nämna, och det var seden att sätta upp en havrenök (Du säger kanske kärve) till fåglarna. Utanför trappan skulle ligga granris att torka av skorna på.

Längs kyrkogårdsmuren var uppsatt ett räcke av rundstockar avsett att binda hästarna vid och under julottan stod hästarna där i långa rader. Att åka till ottan med facklor kan jag inte komma ihåg att det förekom, i varje fall var det inte allmänt förekommande.

Juldagen förflöt stilla, man lämnade inte hemmet under helgen, familjen skulle vara samlad, dock kunde de vuxna syskonen åka på annandagsbal på Stadshotellet i Åmål. Vi hade ju gått i läroverket där och hade många bekanta i staden.

Juldagsmiddagen dukades i stora matsalen en trappa upp. Vi barn fick springa uppför och nedför trapporna stup i ett med porslin och glas och vad som behövdes. Det var ett mycket obekvämt hus och nu för tiden skulle ingen finna sig i att bo så obekvämt. Du ska tänka dig, vi hade ej ljus, ingen vattenledning och inget avlopp, maten lagades på vedspis och avträdet var ett litet hus på gården, men vi visste inget annat av.

På kvällarna bryggades glögg som dracks framför brasan. Glöggen gjordes av starksprit, vi hade en glöggpanna med ett galler ovanpå på vilket man lade en bit av en sockertopp och så öste man den brinnande glöggen över sockret så att det smalt. Glöggen kryddades med nejlikor, russin, mandel och kanel. Glögg till maten förekom ej. Ja, Du vet väl hur socker

---

⁸ Anna Fredrika Nilsson, född Knape

⁹ Gotthard Nilsson

såldes i stora bitar, konformade, därav namnet. De var inslagna i tjockt grått papper med kraftigt snöre omkring. Sockertoppssnöre använde vi barn till allting, det var mycket användbart. Man hade särskilda skrin i vilka man förvarade och hackade sockret till lämplig storlek. I vårt matrum stod ett sockerskrin på ett litet bord. Bordet kan Du se hos oss i Ekarebol¹⁰ och sockerskrinet har jag här i Saltsjöbaden. Det var sannerligen gjort av min morbror eller morfar ty de var möbelsnickare i Åmål¹¹. I skrinet fanns ett knivliknande verktyg som satt ledat fast i sin ena ände och man lade sockret under kniven och högg isär det, och i skrinets botten var många hål upptagna så att småsmulorna kunde falla ner i en låda under skrinet. Lådan kunde dras ut liknande en skrivbordslåda.

Att vi hade julgran är ju klart. Den brukade stå i stora matsalen och var klädd med prydnader lika dem du ser i ditt hem, men vi hade levande ljus i den, något annat fanns ej. Som fot hade vi ett träkors med ett hål i centrum. Granen stod grön ganska länge ändå, ty luften i huset var ej så torr som den blir i moderna värmeledningshus. Tjugondag knut skulle julen ut och då hade vi julgransplundring.

Du frågar om vi hade adventsgran och firade advent och på det kan jag bara svara att jag inte har något minne av att det förekom något särskilt omkring den dagen. Kyrkogång givetvis, varje söndag var familjen representerad i kyrkan.

Mellan jul och nyår var ju arbetsdagar, men julen dröjde kvar och kvällarna kanske förgylldes av att det vankades nötter, fikon och apelsiner. När vi åt apelsiner lade vi alltid skalen i tvättvattenkannan. Det blev god doft på vattnet och det ansågs välgörande för hyn.

Det kunde förekomma att det anordnades slädpartier som kunde avslutas med dans och det var händelser som uppskattades mycket.

När nyårsafton kom upprepades seden med att doppa i grytan, likaså på trettondagsafton. Vi doppade alltid i grytan tre gånger. Vet Du Maria hur doppseden har uppkommit? Jo, det sägs att vid julen hade kvinnorna så mycket bestyr med alla förberedelserna att de ej fick tid att tillreda vanlig måltid utan man tog en bit bröd och doppade i grytan där julmaten kokades.

Att min mor själv lagade julmaten behöver jag väl ej påpeka. Det var spännande att se på när hon tog vara på räntan och se vad allt gott hon kunde göra av den. Räntan kallas allt som man tar tillvara av djurets innanmäte såsom hjärta, lungor, lever och dylikt. Hon gjorde t ex lungmos. Då hade hon en tjock fyrkantig träskiva, som hon lade i knäet, och så hade hon ett hackjärn i vardera handen och hackade ingredienserna i små, små bitar. Jag har två sådana hackjärn i bastukammaren i Ekarebol och om Du påminner mig nästa gång Du kommer dit kan jag visa dig hur de ser ut. Av en del blev det lungmos och av en del blev det hackkorv. Julkorven (fläskkorv) skulle också tillverkas. Då kom köttkvarnen fram och när korvsmeten var färdig skulle fjälstret vara klart. Fjälstret kallas tarmarna som skrapades och gjordes rena och sedan trädde ett fjälsters ena ände över en bit av ett kohorn och så höll mor hornet med påträtt fjälster i vänster hand och med höger matade hon in korvsmeten till dess hon fick en fylld korv. Lungmoset åts dels varmt när det var färdigkokt, och dels hällades det upp i formar

---

¹⁰ Mina föräldrar hade ett sommarställe, som kallades Ekarebol, och låg i närheten av Bolstad. /A.K.

¹¹ Olof Vitalis Knappe (morbror) respektive Olof Fredrik Knappe (morfar)

och fick kallna och då stelnade det och kunde senare stjälpas upp ur formarna och liknade då vanlig sylta. Lungmos och hackkorv var en läckerhet. Hackkorven stektes i stekpanna och båda äts tillsammans med potatis.

Ja, Maria nu har jag väl skrivit ned vad jag kommit på som svar på dina frågor. På tal om vad vi åt i juletid, kanske jag ska nämna att lake var en omtyckt maträtt och jag kommer ihåg att Sigge¹² och jag åkte skidor ned till Tössebäcken nere vid Vänern till en fiskare som hette Hägg och hos honom kunde vi hämta lake, som än i dag är en av mina älskningsrätter. Jag har ju ej nämnt vad julmiddagen bestod av och det beror på att jag ej kan komma ihåg om det var någon speciell rätt som återkom år från år. Det var nog kalvstek t ex och som efterrätt troligen hemgjord tårta. Glass förekom ej och fanns ej att köpa. När min far fyllde 60 år hade vi kalas med mycket folk och då hyrde vi en glassmaskin och vi stod i källaren och gjorde glass, jag drog veven och jag erinrar mig att det var arbetsamt, men glassen smakade gott. En liten episod angående glass, som kan belysa dåtidens matvanor, vill jag förtälja dig. Det hade varit biskopsvisitation och stor middag serverades i prästgården. Den gamle klockaren berättar hur middagen hade varit och slutar berättelsen med följande ord: ”Det var synd om prostinnan ty efterrätten var frusen”.

Din farfar

Nils

Styrelse och revisorer i Eskekärr Tomasbol på Dal släktförening 2013-2016

Ordförande	Anders Klevmarken, Vänsberg 120, 66298 TÖSSE, 0532-20333, mobil 070-6061190 Epost: ander.klevmarken@telia.com
Sekreterare	Per-Erik Kvarnström, Edsgatevägen 127 655 92 Karlstad , 054- 835160, mobil 070-9742916, Epost: per-erik.Kvarnstrom@kil.se
Kassör	Lars Bäckström, Södra Ågatan 9 66231 ÅMÅL, 0532-20469; mobil 070-5736695, Epost: Lars@foretagstjanst.nu
Ledamöter	Sten Klevenmark, Björkvägen 2 66891 ED, 0534-26027 Epost: s.klevenmark@gmail.com Sune Strutz, Kronoparksvägen 9, 66831 ED, 0534-10587 Anita Wireby, Safirvägen 22, 45162 UDDEVALLA, 0522-30900 Epost: Wireby@telia.com
Revisorer	Lars-Gunnar Bäcklin och Gunnar Pederson
Valberedningens samman- kallande	Gunnel Bergman, Hjortronvägen 89, 590 54 Sturefors Epost: pober225@yahoo.se

---

¹² Sigurd Nilsson, bror till Nils Klevmarken